

С. Й. Грица

Епос

ЕПОС (від грец. *ἔπος* – слово, розповідь) – рід оповідної прозової та словесно-музичної творчості, що охоплює систему жанрів і тематичних циклів. Епос українського фольклору – *міфічні легенди, казки, билини, думи, історичні пісні, балади*, оповіді, співанки-хроніки. Слід розрізнити Е. як типологічно-стадіальну, спадкоємну творчість народів світу доісторичного періоду (в українському фольклорі – космологічні казки, оповіді, *колядки* про створення світу, велетів) й пізніші – про боротьбу героїв за етнічне самоствердження у протидії із зовнішніми та внутрішніми ворогами (билини київського циклу – «Про Іллю Муромця», «Про Добриню»; героїчні казки «Про Михайлика й Золоті ворота», «Про Котигорошка»), народні думи про турецько-татарську навалу й польсько-литовське поневолення.

Світовий Е. різних народів представлений різноманітними жанрами – зводами оповідей («Іліада», «Одіссея», «Махабхарата», «Рамаяна», «Калевала», «Манас», «Олонхо», «Юнацький епос»). Найбільш ранні Е. первіснообщинних відносин відзначені архаїчною міфологією, діями богатирів на благо родових колективів; пізніші Е. наближені до реальної історії зі зменшенням фантастичного начала. Класичний Е. вирізняється масштабністю, специфічними особливостями *поетики, мелосу*.

Значну роль відіграють сталі формули у словесному тексті: напр., слави-хвали в закінченнях билин і дум; сталі епітети («збруя богатирська», «віра християнська», «Владимир стольнокиївський» – у билинах; «города християнськії», «віра бусурманська», «військо козацьке молодецьке» – в думах); синоніми ритор. характеру («плаче-ридає», «рече-промовляє», «думає-гадає» – в думах); тип героїв, наділених надзвич. силою, кмітливістю, відданих справі захисту Вітчизни, її обороні (Ілля Муромець, Олексій Попович, Добриня Никитич – у билинах; Голота, Самійло Кішка, Іван Коновченко – в думах).

Українським думам притаманний вільний нерівноскладовий вірш, сформований за принципом реченнєвих тирад, проголошуваних музичним *речитативом* у супроводі музичних інструментів (билини виконували у супроводі гусел або проголошували речитативом, думи – у супроводі кобзи, *бандури, ліри*).

В основі Е. – сталі мелодійні формули, закладені найчастіше в зачині думи, що є основою для [імпровізації](#). Мелодійна модель словесно-музичного Е. об'єднує різні епічні сюжети. Класичний Е. виконували *скоморохи*, сказителі, часто незрячі – аеди, кобзарі, лірники, гайдоші, дзяди та ін. Поряд із класичним Е. як його продовження розвивалася «мала» епіка (балади, історичні пісні, співанки-хроніки). Вона долає часову умовність класичного Е., має установку на реалізм зображення не тільки історичних, а й побутових подій, героїв буденного життя; за поетикою й мелосом наближена до побутової пісні; відкрита щодо часово-просторових модифікацій; різноманітна за стилем, що особливо простежується у територіальних варіантах балад, історичних пісень. Співанки-хроніки, локалізовані переважно в карпатському регіоні, за стилем – монолітні, за функцією – близькі до дум. У билин, дум, співанок-хронік наявні автономні ознаки жанрів. Балади, історичні пісні можуть уналежнюватися до різних жанрових систем (історичні колядки, колискові), утворюють тематичні міжжанрові цикли. Для всіх різновидів Е. типове сольне виконавство, для класичного Е. – переважно чоловіче.

Рекомендована література

1. Миллер О. Илья Муромец и богатырство киевское. С.-Петербург, 1889;
2. Колесса Ф. Мелодії українських народних дум. Л., 1910–13;
3. Колесса Ф. Українські народні думи. Л., 1920;
4. Грушевська К. Українські народні думи. К., 1927–1931. Т. 1–2;
5. Кирдан Б. Украинские народные думы. Москва, 1962;
6. Мелетинский Е. Происхождение героического эпоса. Москва, 1963;
7. Кирдан Б. Украинский народный эпос. Москва, 1965;
8. Лінтур П. Народні балади Закарпаття Л., 1966;
9. Пропп В. Морфология сказки. Москва, 1969;
10. Български юнашки епос. София, 1971;
11. Співанки-хроніки. Новини. К., 1972;
12. Гринцер П. Древнеиндийский эпос. Генезис и типология. Москва, 1974;
13. Грица С. Мелос української народної епіки. К., 1979;
14. Калевіпоег. Естонський народний епос. К., 1981;
15. Героїко-фантастичні казки. К., 1984;
16. Дей О. Українська народна балада. К., 1986;
17. Балади. К., 1987;
18. Путилов Б. Героический эпос и действительность. Ленинград, 1988;
19. Плісецький М. Українські народні думи. К., 1994;
20. Путилов Б. Эпическое сказительство. Москва, 1997;
21. Бріцина О. Українська усна традиційна проза: питання текстології та виконавства. К., 2006;
22. Грица С. Українські думи – народнопісенний епос // Українські народні думи. К., 2007;

23. Кушпет В. Старцівство: мандрівні співці-музиканти в Україні (XIX – поч. XX ст.). К., 2007.

Бібліографічний опис:

Епос / С. Й. Грица // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2009. – Режим доступу:

<https://esu.com.ua/article-17947>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).